

NEOLİBERAL DÖNÜŞÜMÜN ETKİSİNDE TARIMSAL SULA(MA)

Hüsniye AKILLI*

Neoliberal politikaların etkisiyle tarımsal sulama alanında yerelleşme ve özelleştirmeye dayalı bir politika izlenmektedir. Araştırmanın amacı, mevzuat ve kurumsal raporlar üzerinden dönüşümün yönünü irdelemektir. Bu irdeleme için araştırmanın genel çerçevesi 'sulama hizmetini ifa eden yönetim, örgüt' konusu üzerinden çizilmiştir. Bu çerçevede, araştırmada ele alınan örgütler; sulama birlikleri, su kullanıcı birlikleri ve 5762 sayılı kanun çerçevesinde sulama hizmetini belirli bir dönem için devralabilecek yabancı / sermaye şirketleridir. Sulama hizmetini üstlenen örgütün özelliği, yapı-işleyiş biçimi ve hizmet anlayışı dönüşüm sürecinin de aynasıdır.

Anahtar Sözcükler: Neoliberalizm, tarımsal sulama, sulama hizmeti yönetimi, sulama birliği, su kullanıcı birliği.

Su hayattır, toplumsaldır ve yaşam hakkıdır. Medeniyetin kaynağı olan su, yani *ab* Urdu dilinde insan yerleşimi anlamına gelen abadi sözcüğünün kökünü oluşturmaktadır.¹ Ivan Illich'e göre su; dönemlere ve kültürlerle göre değişen anlamı ve kendine özgü tarihçesi olan, hem arındırma hem de temizleme yeteneğiyle toplumsal niteliğe sahip bir değerdir, H₂O'ya indirgenebilecek bir madde değildir. Fakat yirminci yüzyılın imgeleminde su; içinde barındırdığı o yüce arılığı verme yeteneğini yitirmiş, teknik ve sınai bir temizlik maddesi, teknik işlem gerektiren zehirli bir içecek, zor bulunur bir zenginlik odağı, kaynakları özel şirketlere tahsis edilen, şişelenip satılan ticari bir metaya dönüştürülmüştür.²

Suyun eylemsel türevi olan sulama kavramı en basit şekilde “bitkinin gelişmesi için gerekli olan ve yağışlarla doğal olarak karşılanamayan suyun verilmesi” olarak tanımlanabilir.³ Bir başka içerikle sulama, gıda ve beslenme gibi yaşamsal bir gereksinim için bir üretim girdisi

* Araş. Gör., Akdeniz Üniversitesi, SBE, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı
(erdogan@akdeniz.edu.tr).

¹ Vandana Shiva, *Özelleştirme, Kirlenme ve Kar-Su Savaşları*, bgst, İstanbul, 2007, s.40.

² Ivan Illich, *H₂O ve Unutmanın Suları*, (Çev. Lizi Behmoaras), Yeni İnsan, İstanbul, 2007, s.26, 28, 50, 92.

³ YerelNet, “Su ve Atıksu”,
http://www.yerelnet.org.tr/yerel_hizmetler/su_atıksu/sulamabirlikleri.php,
(erişim tarihi: 10.03.2009).

olup tarımda iş yoğunluğunun ve verimliliğin artmasında, hayvancılığın gelişmesinde, kırdan kente göçün azalmasında önemli bir etkindir, kırsal alanın temel ilişki ağıdır.

1980’li yıllara kadar ülkemizde sulama yönetimi kavramından “sulama suyunun kaynaktan alınarak bitki köküne kadar izlediği yoldaki tüm yapı ve yöntemler” anlaşılmaktayken, o yıllardan bu yana kavramın içeriğine ek olarak “sulama suyunun ve tesislerinin işletilmesi ve yönetimi ile bunları üstlenen örgütler” de kastedilir olmuştur.⁴

Kavram algısının değişmesinin ardında yatan neden; yerelleştirme, özelleştirme yönlü küresel politikaların etkisiyle tarımsal sulama hizmetleri yönetiminde meydana gelen değişimdir. 1990’lardan itibaren de Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü, Birleşmiş Milletler, Uluslararası Para Fonu, Küresel Su Ortaklığı gibi kuruluşlar, bu alanda kamu yararı, öz gereksinim ve öz kaynaklara dayalı kamu hizmeti anlayışının yerine, yerel ve özel örgütlenme modellerine dayalı bir yapılanmayı desteklemekte ve teşvik etmektedir.

Su politikalarında etkin olan küresel örgütlerden biri de Dünya Su Forumları’nın düzenleyicisi olan Dünya Su Konseyi’dir. Dünya Su Forumu’nun beşincisi 16–22 Mart 2009 tarihleri arasında İstanbul’da gerçekleştirilmiştir. Ülkemizde sulama yönetiminde 1980’lerde başlayan pazar ve piyasa yönelimli dönüşüm sürecinin forum sonrasında da hızlanacağı gözlemlenmektedir.⁵ Çünkü forumların ardından yayımlanan belgelerde yer alan ve Dünya Su Konseyi’nin suyu ticarileştirmeye dayalı politika anlayışını yansıtan bazı konular şunlardır:

- Sulu tarımın sınırlandırılması
- Bütünleşmiş havza yönetiminin oluşturulması
- Su hizmetlerinin fiyatlandırılması
- Su kaynakları yönetiminin yeniden yapılandırılması

Bu anlayış ülkemiz su hizmetleri yönetiminde uygulamaya geçirilmiştir. Bu anlamda ülkemizde tarımsal sulama hizmetlerini yerine getiren temel kuruluşların yapı, işleyiş ve hizmet anlayışlarında gerçekleştirilen yeniden yapılanma süreci dikkat çekicidir:

- 17.06.1982 tarih ve 2680 sayılı kanunun verdiği yetkiye dayanarak 08.06.1984 tarih ve 235 sayılı Kanun Hükmündeki Karar-

⁴ a.k.

⁵ Ferhunde Hayırsever Topçu, “Marakeş’ten İstanbul’a Dünya Su Forumları”, *Antalya Su Sempozyumu Bildiri Kitabı*, (Ed. H. Serkan Akıllı), 2008, Antalya, s.53.

name ile kırsal alana hizmetlerin bir bütün olarak götürülmesi gerekçesiyle, Yol Su Elektrik, Toprak Su, Toprak ve İskan İşleri Genel Müdürlükleri ile Orman Genel Müdürlüğü'nün Orman Yolları ünitesi birleştirilerek, Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü (KHGM) kurulmuş, 09.05.1985 tarih ve 3202 sayılı Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun çıkarılmıştır. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'na bağlı, katma bütçeli ve tüzelkişiliğine sahip bir kamu kurumu olan KHGM'nin kurumsal yapısı içinde tarımsal alt yapıya verilen önem aşırıya uğramıştır.

- 2005 yılı itibariyle de 5286 sayılı Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğünün Kaldırılması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun'un 6. maddesi ile 3202 sayılı kanunla kurulan Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü kaldırılmış, kanunun aynı maddesi ve geçici 1. maddesine göre kurumun hizmetleri, taşra teşkilatı kadro ve pozisyonları, personeli, tüm varlıkları, araç, gereç ve taşınıruları İstanbul ve Kocaeli illerinde büyükşehir belediyelerine, diğer illerde il özel idarelerine devredilmiştir. KHGM'nin yetki ve görevleri il özel idareleri ve Köylere Hizmet Götürme Birlikleri aracılığıyla İçişleri Bakanlığı'nın koordinasyonunda yürütülen, sürdürülebilirliği belirsiz olan Köy Altyapısını Destekleme (KÖYDES) ve Belediye Altyapısını Destekleme (BEDES) Projelerine aktarılmış, böylece yerelleştirme-özeleştirme-taşeronlaştırma süreçleri somut bir biçimde tamamlanmıştır. KHGM kaldırılmadan önce istisnai olarak hizmet satın alımı sözkonusuyken, değişim süreciyle birlikte personel ve makine yetersizliği gibi gerekçelerle işlerin tamamına yakını ihale yoluyla piyasadan satın alınır hale gelmiştir. Devir sonrası hizmetlerde aksaklıklar yaşanmış, uygulamanın başarısı yerel yöneticilerin iyi niyet ve başarılarına bırakılmıştır.⁶ Tarımsal alt yapı, kaynaklar ve tarımın geleceği açısından büyük önem taşıyan KHGM'nin kurumsal bilgi birikimi ve envanter çalışmaları kurumun tasfiyesi ile kesintiye uğramıştır.⁷ Oysa temel

⁶ Abuzer Pınar vd., *Köy Hizmetlerinin Yerelleştirilmesi*, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV), Ekim 2008, s.7, 8, http://www.tepav.org.tr/tur/admin/dosyabul/upload/koy_hizmetlerinin_yerellestirilmesi.pdf, (erişim tarihi: 20.06.2009).

⁷ a.k., s.25.

alt yapı hizmetlerinin sorunlu olduğu ve henüz tamamlanmadığı ülkemizde, bölgelerarası farklılıklar ve yerel siyasete aktarılan kaynakların nasıl değerlendirilebileceği göz önünde bulundurulduğunda, su ve sulama politikalarının mahalli ölçekli politikalar olarak değerlendirilmemesi; ulusal ölçekli, merkezden eşgüdüm-lü, uzmanlığa dayalı araştırmaların ve çalışmaların devam etmesi gereği ortadadır.

- İller Bankası'nın kamu kredilerine dayalı yatırım sistemi ve yeteneği yok edilmiştir.⁸
- Devlet Su İşleri (DSİ) Genel Müdürlüğü 26629 sayılı ve 31.08.2007 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren kuruluşların bağlı ve ilgili olduğu bakanlıkların değiştirilmesi ile ilgili işlem ile Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'ndan ayrılarak Çevre ve Orman Bakanlığı'nın bağlı kuruluşu haline getirilmiştir. Sürecin son adımı olarak DSİ Genel Müdürlüğü'nün, henüz yapılanması ve politikalarının tartışmalı olduğu Çevre ve Orman Bakanlığı gibi bir bakanlığa bağlanması konusu önemlidir. Çünkü ülkemizde tüm su kaynaklarının planlanması, yönetimi, geliştirilmesi ve işletilmesinden sorumlu birinci derecede yetkili ve yatırımcı bir kuruluş olan DSİ'nin, Dünya Bankası ve Avrupa Birliği'nin talepleri doğrultusunda bu bakanlığa bağlanması, yakın zamanda kurumun görev ve yetki alanının daraltılacağı anlamını taşımaktadır.⁹ Dünya Bankası'nın bu değişimde önemli bir etkisinin olduğu 2006 yılında yayınladığı bir raporda¹⁰ yer alan açıklamalardan da anlaşılmaktadır. Raporda, DSİ Genel Müdürlüğü'nün kurumsal yapısına ilişkin önerilerin yanı sıra, Türkiye'de gerek sektörel su kullanım öncelikleri gerekse ekonomik olarak, sulanabilir alanın sınırına gelinmiş olduğu, bu nedenle de DSİ'nin sulama projelerinden uzaklaşması gerektiği

⁸ Tayfun Cınar, "Neoliberal Su Politikaları Doğrultusunda İller Bankası, DSİ ve Belediyelerin Değişen Rolü", *TMMOB Jeoloji Mühendisleri Odası Bülteni*, Sayı: 3, 2006, s.70, <http://kentcevre.politics.ankara.edu.tr/cinarneoliberalsupolitikalari.pdf>, (erişim tarihi: 17.12.2008).

⁹ Evren Haspolat, "Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü'nün Çevre ve Orman Bakanlığı'na Bağlanması Nedenleri", *Memleket Mevzuat*, Cilt:3, Sayı:34, Ankara, Nisan 2008, s.45.

¹⁰ World Bank, *Irrigation and Water Resources with a Focus on Irrigation Prioritisation and Management Economic Sector Work (ESW)*, Working Paper Water Resources and Institutions, June 2006.

ifade edilmiştir.¹¹ Oysa yapılan etüdlere göre ekonomik olarak Türkiye’de sulanabilecek alan 8,5 milyon hektar olarak saptanmış ve 2007 yılı sonu itibariyle % 35’i DSİ tarafından olmak üzere toplam 5,17 milyon hektar arazi sulamaya açılabilmiş,¹² 2023 yılına kadar da tüm sulanabilir alanın sulamaya açılması hedeflenmiştir. Raporda yer verilen bu açıklama aynı zamanda Dünya Su Forumları’nda ele alınan konulardan biri olarak yukarıda ifade edilen “sulu tarımın sınırlandırılması” politikasının benimsetilmeye çalışıldığının da bir göstergesidir.

Tarımsal sulama hizmetlerini kamu hizmeti- yurttaş ilişkisinden koparan bir süreç, dış kaynaklı kredi ve yönlendirmeleri benimseyiş, ulusal ve kamusal sulama politikasından kopuş olarak ifade edilebilecek bu gelişmelerin, gerçekleştirilen yönetsel ve yasal düzenlemeler üzerinden dikkatle ve önemle izlenmesi gerekmektedir.

Bu kapsamda araştırmanın amacını, neoliberal politikalar çerçevesinde tarımsal sulama hizmetleri yönetiminde meydana gelen dönüşüm sürecinin, bu süreci yansıttığı düşünülen kurumsal raporlar ve yasal metinler üzerinden irdelenmesi oluşturmaktadır.

DEVLET SULAMA İŞLETMECİLİĞİNDEN YEREL VE ÖZEL SULAMA İŞLETMECİLİĞİNE

Ülkemiz tarımsal sulama hizmetleri yönetimi dönüşüm sürecinde izlenen politika, yerelleşme ve özelleştirmeye dayalı iki eksenli bir politikadır.

DSİ Genel Müdürlüğü’nce inşa edilen sulama tesislerinin sulama birliklerine devri ile sulama yönetiminde öncelikle *merkezden yerele* doğru olan değişimin yönü, 5762 sayılı Bazı Yatırım ve Hizmetlerin Yap-İşlet-Devret Modeli Çerçevesinde Yaptırılması Hakkında Kanun ile ve sulama birlikleri konusunda yapılacak yasal düzenlemelerle, *yerelden özele* doğru kaydırılacak gibi görünmektedir. Bu bağlamda bu başlık altında, sulama tesislerinin devri, sulama birlikleri konusunda öngörülen düzenlemeler ve sulama hizmetinin yap-işlet-devret modeli çerçevesinde gördürülmesi konularına yer verilecektir.

¹¹ Dursun Yıldız ve Özdemir Özbay, *Su ve Toprak*, Ulusal Sanayici ve İşadamları Derneği (USİAD), İstanbul, 2009, s.144.

¹² *TC Çevre ve Orman Bakanlığı Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü 2007 Yılı Faaliyet Raporu*, Ankara, 2008, s.86, http://www.dsi.gov.tr/faaliyet_raporlari/2007_faaliyet_raporu.pdf, (erişim tarihi: 20.10.2008).

Sulama Tesislerinin Sulama Birliklerine Devri

Ülkemizde sulama tesislerin devredildiği kuruluşlar köy tüzel kişilikleri, belediyeler, kooperatifler ve sulama birlikleridir. Devirler, sulama kooperatiflerine KHGM tarafından, sulama birliklerine ise DSİ Genel Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilmektedir.

Sulama birliklerinin yasal dayanağı 26.05.2005 tarihinde TBMM’de kabul edilen, 11.06.2005 tarih ve 25842 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe giren 5355 sayılı Mahalli İdare Birlikleri Kanunu’dur. Sulama birlikleri, Anayasa’nın 127. maddesi ile 5355 sayılı Mahalli İdare Birlikleri Kanunu’na istinaden İçişleri Bakanlığı’nın teklifi ve Bakanlar Kurulu izni ile birden fazla mahalli idarenin sulama hizmetini birlikte görmek üzere kendi aralarında kurdukları kamu tüzel kişiliğine sahip kamu kuruluşlarıdır. Türkiye’nin yönetim yapısı içinde hizmet yerinden yönetim kuruluşlarıdır.

Sulama kooperatiflerinin yasal dayanağını ise, 24.04.1969 kabul tarihli 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu oluşturmaktadır. Kanunun 1. maddesinde kooperatifler; *“Tüzel kişiliği haiz olmak üzere ortaklarının belirli ekonomik menfaatlerini ve özellikle meslek veya geçimlerine ait ihtiyaçlarını işgücü ve parasal katkılarıyla karşılıklı yardım, dayanışma ve kefalet suretiyle sağlayıp korumak amacıyla gerçek ve tüzel kişiler tarafından kurulan değişir ortaklı ve değişir sermayeli ortaklıklar”* olarak tanımlanmaktadır. Kanunda, bir kooperatifin en az 7 ortak tarafından imzalanacak ana sözleşme ile kurulduğu, kooperatiflerin ticaret siciline tescil ile tüzel kişilik kazandığı, kamu ve özel hukuk tüzel kişilerinin amaçları bakımından ilgilendikleri kooperatiflerin kuruluşlarına yardımcı olabileceği ve ortak olabileceği ifade edilmektedir. Kooperatiflerin dikey örgütlenmesine ilişkin olarak kanunun 70. maddesinde kooperatif birlikleri, kooperatifler merkez birlikleri ve Türkiye Milli Kooperatifler Birliği’nin kurulacağı hükmüne yer verilmektedir.

Özçelik vd. tarafından, aşağıda sıralanan bazı özellikleri nedeniyle, tesislerin kooperatiflerce işletilmesinin avantajlı olduğu dile getirilmektedir:¹³

- Asıl amaçları kardan çok sulama hizmetlerinin yürütülmesini sağlamaktır.

¹³ Ahmet Özçelik vd., *Türkiye’de Sulama İşletmeciliğinin Geliştirilmesi Yönünden Şebekelerin Birlik ve Kooperatiflere Devri ile Su Fiyatlandırma Yöntemlerinin İyileştirilmesi Olanakları*, Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü, Ankara, Kasım 1999, s.42.

- Bireylerin çıkarları yerine toplumun çıkarlarını ön planda tutan yapılardır.
- Genel kurullarda üyeler sermayelerine bakılmaksızın bir oy hakkına sahiptir.
- Yılsonunda ve olağanüstü kurullar ile başarısız olan yöneticilerin görevlerine son verilebilmekte ve hesap sorulabilmektedir.

Ülkemizde 1950'lerden bu yana su hizmetlerini yürütmekte olan DSİ Genel Müdürlüğü inşa ettiği sulama tesislerinin büyük bir kısmını 1990'lı yıllara kadar doğrudan kendisi işletmiş ve tesislerin devri konusunda da aşağıdaki ilkeler izlenmiştir:

- Tesisin küçük, dağınık ve işletme ünitelerinden uzakta bulunması
- Tesisin DSİ tarafından işletilmesinin ekonomik olmaması

Ancak istisnai ya da zorunlu durumlara ait bir uygulama olan bu devir yöntemi verimliliğin artırılması, bakım-onarım giderlerinin azaltılması, öz denetim gibi gerekçelerle ve Dünya Bankası kredilerinin etkisiyle 1993 yılından başlayarak genel kurala dönüşmüş, herhangi bir kıstas ve ilke konmadan, yeterli çalışma ve araştırma yapılmadan, bütün tesislerin devri amaçlanmıştır.¹⁴ Tesislerinin devri konusunda ise DSİ Genel Müdürlüğü kuruluş yasasına göre izlenen ana kural, sulama tesislerinin mülkiyetinin değil, işletme bakım ve yönetim sorumluluğunun devridir.

Tablo 1: Devredilen Sulama Alanlarının Devralan Kuruluşlara Göre Dağılımı

Kurum	Adedi	Adet Oran (%)	Alan (ha)	Alan Oran (%)
Köy Tüzel Kişiliği	225	27	40.198	2
Belediye	154	18	70612	3
Sulama Birliği	362	43	1.883.702	90
Kooperatif	100	12	94.148	5
Diğer	6	1	1.670	-
TOPLAM	847	100	2.090.330	100

Kaynak: DSİ, 2008 Yılı Faaliyet Raporu, s. 81.

Tablodan da görüldüğü üzere sulama yetkisinin kullanıldığı alanın büyüklüğü bakımından birinci sırayı sulama birlikleri almaktadır.

¹⁴ YerelNet, a.g.m.

1993 yılında, sulama tesislerinin işletilmesini devralmış olan sulama birliği sayısı yalnızca 17 iken, 1997 yılında bu sayı 250'ye ulaşmış,¹⁵ 2005 yılı itibariyle de 330'a yükselmiştir. 2008 yılı başında DSİ'nin inşa ettiği sulamaların % 96'sı devredilmiştir.¹⁶

Dünya Bankası ile imzalanan anlaşmalarla uygulamaya geçirilen Drenaj ve Tarla içi Geliştirme (1986) ve Sulama Yönetimi ve Yatırımlarında Katılımcı Özelleştirme Projeleri (1997) ülkemiz sulama politikasını etkileyen ve devirleri hızlandıran projeler olmuştur.

Görüldüğü üzere neoliberal politikalar çerçevesinde DSİ Genel Müdürlüğü kendi yetki ve sorumluluğundaki sulama tesislerini hızla devretmiş, merkeziyetçi bir anlayışla yürütmeye dayanan sulama hizmetinden vazgeçilmiştir.

Sulama Hizmetleri Yönetimine Katıl(ma)

Dünya Bankası ile imzalanan Sulama Yönetimi ve Yatırımlarında Katılımcı Özelleştirme Projesi, adından da anlaşılacağı üzere, sulama işlerinde devlet desteğini kaldıran bir “özelleştirme” anlaşmasıdır ve bu anlaşmayla su kullanıcılarının yönetim ve işletmesine dayalı “katılımcı” bir yöntem benimsetilmek istenmektedir. Nitekim daha önceki kalkınma planlarında yer almazken, 7. Kalkınma Planı'ndan itibaren her kalkınma planının sulama konusuna ilişkin bölümlerinde katılım kavramına yer verildiği göze çarpmaktadır.¹⁷

Sulama tesislerinin devri “katılımcı sulama yönetimi” adı altında gerçekleştirilmektedir.¹⁸ Ancak katılımcılık adına gerçekleştirilen bu yapıda küçük üretici ve çiftçi gerçekten söz sahibi olabilmekte, yönetim kararlarına katılabilmekte ve demokratik bir ortamda isteklerini dile getirebilmekte midir, bu soruların yanıtı önemlidir. Soylu'ya

¹⁵ a.k.

¹⁶ TC Çevre ve Orman Bakanlığı Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü 2007 Yılı Faaliyet Raporu, Ankara, 2008, s. 93, http://www.dsi.gov.tr/faaliyet_raporlari/2007_faaliyet_raporu.pdf, (erişim tarihi: 20.10.2008).

¹⁷ Kalkınma Planlarında katılım kavramına yer verilen cümleler:

Yedinci Plan: *Kamu eliyle yürütülen hizmetlere faydalananların katılımının sağlanması...*

Sekizinci Plan: *Sulama tesislerinden faydalananların katılımının sağlanmasına yönelik çalışmalar devam edilmiştir. Katılımcı sulama yönetiminin sürdürülebilirliği sağlanacaktır...*

Dokuzuncu Plan: *Sulama altyapısının işletme ve yönetiminin katılımcı mekanizmalarla gerçekleştirilmesi sağlanacak...*

¹⁸ Tayfun Çınar, “Su Hizmetleri Yönetiminde Neoliberal Reform ve Uygulamalar”, *TES-İŞ Dergisi*, Sayı: 3 (Kuraklık ve Su Sorunları Dosyası), 2007, s. 85, <http://www.tes-is.org.tr/dergiler/07%20ekim/pdf/dosya.pdf>, (erişim tarihi: 09.11.2008).

göre bu yapıda çiftçi abonman statüsünde yer almaktadır ve söz hakkı yoktur.¹⁹ Katılımcı özelleştirme formülünde asıl vurgu özelleştirme sözcüğündedir; katılımcılık geçici, özelleştirme kalıcı olan unsurdur. Sulama hizmetlerinde “katılımcı özelleştirme”, karar mekanizmasında çiftçiden ziyade yerel çıkar gruplarını ve şirketleri söz sahibi haline getirmektedir.²⁰

Yılmaz çalışmasında sulama projeleri incelendiğinde “katılım, yerelleşme ve özelleştirme”nin Dünya Bankası’nın en önemli politika araçları arasında yer aldığını ifade etmektedir. Dünya Bankası’na göre yerelleşme sayesinde (yerelleşme için her türlü teknik ve mali desteği de banka sağlamaktadır) katılımın sağlanması ve sahiplenme duygusu geliştirilecektir çünkü bu duygu tüketicilerin hizmet bedelini sorunsuz ödemeleri için gerekli bir unsurdur. Aslında katılımcılık, ilkelerin uygulanabilmesi ve içselleştirilebilmesi, bir anlamda yatırım risklerinin giderilmesi ve uygun yatırım koşullarının yaratılması için bir araçtır.²¹ Bu noktada çiftçinin sulama yönetiminde neye katılacağı sorusunun yanıtı ortaya çıkmaktadır. “Neye katılım” sorusunun somut yanıtı: “Harcamalara katılım”dır; bedeli ödendiği takdirde hizmet alımıdır.²² Yani sonuç olarak sulama yönetimine çiftçinin asıl katılımı karar alıcı ve karar verici sıfatıyla değil, müşteri sıfatı ile olmaktadır.

Sulama Birliklerinden Su Kullanıcı Birliklerine

Son yıllarda birliklerin yapı ve işleyişi konusunda yapılan eleştirilerle, sulama birliklerine ilişkin yasal değişim gereksinimi sıkça dile getirilir olmuştur. Dolayısıyla bu bölümde, genellikle “su kullanıcı birlikleri” olarak ifade edilen olası yasal değişime ilişkin, kanun teklifine, kurumsal raporlarda ve kalkınma planlarında yer verilen ipucu ve açıklamalara yer verilecektir.

DSİ 2007 Yılı Faaliyet Raporu: Faaliyet raporunda, “Sulama Birlikleri Kanun Tasarısı Taslağı” adında bir düzenlemenin, DSİ Genel Müdürlüğü’nün 19.11.2004 tarih ve 131.01-5988 sayılı yazısı ekinde

¹⁹ Soylu vd., a.g.m., s.342.

²⁰ YerelNet, a.g.m.

²¹ Aslı Yılmaz, “Dünya Bankası ve Su Politikası”, *Toplum ve Hekim Dergisi*, Cilt:23, Sayı: 1, Ocak 2008, s.28.

²² Birgül Ayman Güler, “Katılımcılık ve Demokrasi: Ağır Bir İpoteği Kaldırmak”, *DOSYA-08: Yerel Yönetimlere Katılım*, Bülten 64 (Aralık 2008), Mimarlar Odası Ankara Şubesi, s. 2-5, http://www.yayed.org.tr/resimler/ekler/44fea3bec53bcea_ek.pdf?tipi=7&turu=X&sube=0, (erişim tarihi: 14.02.2009).

Bakanlığa; Bakanlık tarafından 01.12.2004 tarih ve 141-1-8239 sayılı yazı ekinde Başbakanlığa ve 2005 yılında yeniden ele alınarak Başbakanlığa gönderildiği belirtilmiştir. Kanun teklifinin amacı ise; ‘DSİ tarafından inşa edilmiş sulama tesislerinin işletme, bakım, onarım ve yönetim sorumluluğunu yüklenmek üzere kurulan Su Kullanıcı Birlikleri’ne ilişkin mevzuat boşluğunun giderilmesidir’ şeklinde ifade edilmiştir.

Dünya Bankası Raporu (Irrigation and Water Resource with a Focus on Irrigation Prioritisation and Management - 2006): Devlet Planlama Teşkilatı ve su kaynaklarının geliştirilmesi ile ilgili kurum ve kuruluşlarla yapılan görüşmeler sonrasında 2006 yılında Dünya Bankası uzmanları tarafından yayınlanan raporda, sulama projelerinin çiftçilere devrinin çok aşırı, çok erken ve çok hızlı olduğu ifade edilmiştir. Oysa sulama tesis ve sistemlerinin neredeyse tamamının çok kısa bir zamanda Dünya Bankası’nın kendi teşviki ve zorlamasıyla devredildiği yıllarda, meslek odaları ve kooperatifler tarafından, uygulamada başarısız olacakları yönünde eleştirilen tesislerin devri konusundaki bu gelişme, Dünya Bankası tarafından diğer ülkelere örnek gösterilmiş ve başarılı bir uygulama olarak sunulmuştur. Raporda; “...eksikliklerin çoğu bilinmekteydi ve birçoğu da hala devam etmektedir. Sulama birliklerinin mali ve teknik açıdan alt düzey sulama sistemlerini yönetebilecek hale gelmesini beklemeden ya da bunları yönetmek ve sürdürmek için yeterli büyüklükte ve deneyime sahip Su Kullanıcı Birlikleri Federasyonları oluşturulmadan, DSİ tarafından büyük yapılar ve ana kanallar devredilmiştir. Bu yapıların çoğu bugün büyük ölçekte yönetimsizdir ve bakımları yapılmamaktadır. Şebekenin üçte biri 40 yıldan eskidir ve çoğu ıslah ve modernizasyon gerektirmektedir...” açıklaması yer almıştır.²³ Bu açıklama Dünya Bankası’nın bir itirafı olarak düşünülebilir, çünkü bugün ülkemiz sulama yönetimini sürüklediği noktayı Dünya Bankası kendi eleştirileri ile ortaya koymuştur. Ya da daha önce devlet sulama işletmeciliğinden vazgeçirerek yerelleşmesini sağladığı ülkemiz sulama hizmetleri yönetiminde özelleştirmeye dayalı yeni örgütlenmelerin zeminini hazırlayan, yeni hedeflerini gerçekleştirme amaçlı bir uyarıda bulunmuştur.

Ayrıca yine raporda, uluslararası ve ulusal hukuk uzmanlarının yardımı ile 2000 yılı Temmuz ayında Su Kullanıcı Birlikleri Yasa Taslağı’nın hazırlandığı ve Başbakanlığa iletildiği, bu süre zarfın-

²³ Yıldız, a.g.k., s. 145-146.

da da 5355 sayılı Yerel Yönetim Birlikleri Kanunu'nun çıkarıldığı belirtilmiştir.²⁴ Raporda, Su Kullanıcı Birlikleri Yasa Taslağı ile 5355 sayılı Yerel Yönetim Birlikleri Kanunu'nun bazı hükümlerine, bir tabloda karşılaştırmalı olarak yer verilmiş, taslağın en kısa sürede yasalaşması gerektiği ifade edilmiştir.

Su Kullanıcı Birlikleri Yasa Teklifi: Dünya Bankası Raporu yayımlandıktan sonra, 14 Mayıs 2007 tarihinde, Şanlıurfa Milletvekili Mahmut Kaplan tarafından bu raporda söz edilen yasa taslağının adı, madde numaraları ve içerikleri aynen korunarak bir yasa teklifinde bulunulmuştur. Meclis resmi web sayfasında yasa teklifinin halen komisyonda olduğu ifade edilmektedir.

Özelleştirme gerekçelerinden biri ve en önemlisi; çeşitli nedenlerle verimli çalışmayan kamu işletmelerinin hazineye getirdiği yükten kurtulmak olduğu savıdır. Bu gerekçe sulama tesislerinin devri için de ileri sürülmektedir.²⁵ Nitekim Su Kullanıcı Birlikleri Yasa Teklifi'nin genel gerekçesinde şu ifadeye yer verilmektedir: "Bilindiği üzere devletin ana görevi ülkenin çeşitli sektörlerinde alt yapı tesislerini yapmak veya yaptırmak olup tesislerin işletmesini devletin yüklenmesi hem daha pahalı ve hem de hizmette istenen sürat ve verimliliği yeterince sağlayamamaktadır. Özellikle tarım, enerji ve hizmet sektörlerinde bu keyfiyet kendini bütün dünyada hissettirmiş ve özelleştirme temayülü gerek teori ve gerekse pratikte önemli aşamalar kaydetmiştir."

Su Kullanıcı Birlikleri Yasa Teklifi'nin 1. maddesinin gerekçesinde;

- Tesislerin bu tesislerden istifade eden kişiler tarafından işletilmesinin ve gerçek kişiler tarafından su kullanıcı birliklerinin kurulmasının,
- Tesislerin demokratik, katılımcı yeni bir yerel sivil toplum örgütü olarak ve mahalli idareler sınırları ile bağlı olmaksızın su kullanıcı birlikleri adı altında teşkil edilecek birliklere devrinin,
- Birliklerin de idari ve mali yönden tamamıyla özel hukuk hükümlerine tabi olmasının, fakat yaptığı işlerin kamu hizmeti niteliği taşıması nedeniyle ve kamu kurumu masuniyetinden faydalan-

²⁴ World Bank, *Irrigation and Water Resources with a Focus on Irrigation Prioritisation and Management Economic Sector Work (ESW)*, Working Paper Water Resources and Institutions, June 2006, s.39.

²⁵ Naki Çetin, Tarımda Su Yönetimi ve Katılımcılık, *TODAİE Yüksek Lisans Tezi*, Ankara, 2003, s. 119.

ması gereği göz önünde bulundurularak birliklere, benzer kamu tüzel kişiliği verilmesinin,

- Bu birliklerin statüleri ve işleyişlerinin Bakan onayı ile yürürlüğe girecek bir ana statü ile belirlenmesinin öngörüldüğü ifade edilmektedir.

Su Kullanıcı Birlikleri Yasa Teklifi'nde birlik meclisinin görevleri arasında, 5355 sayılı yasada yer verilmeyen iki önemli vurgu dikkat çekmektedir. "Birliğin iç ve dış kaynaklı kredi kullanmasına karar vermek" hükmü getirilmekte ve Çalışma Konuları başlıklı bir maddeye yer verilerek, "Bankalar ve kredi ve finans kuruluşlarından iç ve dış kaynaklı kredi temin etmek..." birliğin çalışma konuları arasında sayılmaktadır.

Kalkınma Planları: 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda sulama yönetimi açısından yeterli mevzuatın bulunmayışına dikkat çekilerek, doğal ve ekonomik kaynakların israfının söz konusu olduğu belirtilmiştir. Sulama tesislerini devralan örgütlerin kurumsallaşmasının ve katılımcı sulama yönetiminin sürdürülebilirliğinin sağlanacağı, devirlerin yaygınlaştırılacağı hukuki düzenlemeler olarak; faydalananların her aşamada katılımını sağlayacak, yatırımlara kaynak yaratılmasına imkan verecek ve sulama yatırımlarında geri ödemenin güncelleştirilmesini, işletme-bakım-onarım giderlerinin tespit ve tahsilatıyla ilgili aksaklıkların giderilmesini temin edecek şekilde DSİ 6200 sayılı Teşkilat Kanunu'nda düzenleme yapılacağı ve katılımcı sulama yönetiminin geliştirilmesi ve sürdürülebilmesi amacıyla, Su Kullanıcı Birlikleri Kanunu'nun çıkarılacağı ifade edilmiştir.

8. Beş Yıllık Kalkınma Planı Kırsal Kalkınma Özel İhtisas Komisyonu Raporu'nda sulama tesislerinin devri sonrasında, devrin yapıldığı sulayıcı örgüt ile DSİ arasındaki ilişkilerde yeni yaklaşım arayışlarına başlandığı, öncelikle bir yasal düzenleme ile sorunların aşılmaya çalışıldığı, 250'ye yakın birliğin görüşü alınarak, DSİ'nin ilgili merkez ve bölge yöneticileri ve bazı birlik başkanları tarafından "Su Kullanıcı Birlikleri Yasa Tasarısı"nın hazırlandığı belirtilmiştir. Hazırlanan Su Kullanıcı Birlikleri Yasası'ndan beklenenler şöyle sıralanmıştır:

- Sulama birliklerinin taşıdığı kamu ciddiyeti ile kooperatiflerin girişim özgürlüğünün bütünleşmesi,
- Yatırımlara çiftçi katılımının sağlanması,
- Örgütün kuruluşunda gerçek kişilere daha etkin rol verilmesi,

- Birlik organlarının oluşumundaki demokratik yapının güçlendirilmesi,
- Hizmetlerin yürütülmesinde mutlak bir özelleştirme ve katılımın sağlanması,
- Bölge, havza ve ülke düzeyinde dikey örgütlenmelerin (Üst Birlikler) gerçekleştirilmesi,
- Birliklerin iç ve dış kaynaklı kredi temini ve borçlanma yetkisi ile donatılması.

Devredilen alanlarda ulaşılabilecek bu nokta olumlu olarak ifade edilerek, bundan sonraki çalışmaların seyrinin artık daha çok katılımcı sulama yönetiminin sürdürülebilirliği yönünde geliştiği belirtilmiştir.²⁶

Sulama birliklerinden su kullanıcı birliklerine doğru olan değişim sürecini, kalkınma planlarında yapılan doğrudan açıklamalar dışında, plan metinlerini inceleyerek de saptamak mümkündür. Aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi ilk kalkınma planından itibaren sulama yönetimi örgütlenmesine yönelik kavramsallaştırma konusunda bir karmaşa ve farklılaşma dikkati çekmektedir. Aslında bu farklılaşma tesadüfi değildir, dönüşümü yansıtmaktadır. 1960'lı yıllardaki “sulama birlikleri” ile 8. ve 9. planda geçen “su kullanıcı birlikleri” ve “faydalananlar” birbirinden farklı içerik ve yapıdaki örgütlerdir. Tablo, Türkiye’de kooperatifler yoluyla Avrupa deneyiminin değil, su kullanıcıları birliği (water user’s association) anlamına gelen birlikler yoluyla ABD deneyiminin yaygınlaşmakta olduğunu göstermektedir.²⁷ Svendsen, Su Kullanıcı Birlikleri ve Sulayıcı Gruplar kavramlarını şu şekilde tanımlamaktadır.²⁸

Su Kullanıcı Birlikleri (Water User’s Association): Sulama işletme ve bakım sistemlerinin işletilmesi amacı için bir araya gelmiş su kullanıcılarının aktif katılımı temelinde genellikle yerel seviyede bir örgütlenmedir.

Sulayıcı Gruplar (Irrigator Groups): Su kullanıcı örgütlerine göre daha düşük düzeyde işletme ve bakım sistemlerinin işletilmesi amacıyla bir araya gelmiş daha az formel olan gruplardır.

²⁶ Devlet Planlama Teşkilatı, *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Kırsal Kalkınma Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, DPT: 2522, ÖİK: 538, Ankara, 2000. <http://ekutup.dpt.gov.tr/bolgesel/oik538.pdf>, (erişim tarihi: 21.05.2008), s. 37.

²⁷ YerelNet, a.g.m.

²⁸ Mark Svendsen, “IMT Case Study Turkey: Irrigation Management Transfer in Turkey”, *International E-Mail Conference on Irrigation Management Transfer*, June-October 2001, s. 10, <http://www.fao.org/landandwater/aglw/waterinstitutions/docs/CSTurkey.pdf>, (erişim tarihi: 23.08.2008).

Tablo 2: Sulama Örgütlenmesine Yönelik Kurumsallaştırma ve Kavramsallaştırmanın Yıllar İtibariyle Değişimi

	Farklı örgütlenme biçimleri
1. Plan	Sulama Birlikleri
2. Plan	Sulama Birlikleri
3. Plan	Sulayıcı Gruplar, Yararlananlar
6. Plan	Birlik, Kooperatif, Sulayıcı Gruplar
7. Plan	Kullanıcılar
8. Plan	Faydalananların Oluşturdıkları Örgütler, Su Kullanıcı Örgütleri, Su Kullanıcı Birlikleri
9. Plan	Faydalananlar, Çeşitli Organizasyonlar

9. kalkınma planında sulama tesislerinin çeşitli organizasyonlara devredildiği, ancak, bu yapının sürdürülebilirliğinin sağlanması için hizmetlerin devredildiği örgütlerin yasal düzenlemeye kavuşturulması ihtiyacının olduğu belirtilmiştir.

5762 Sayılı Kanunla Sulama Hizmetlerinin Sermaye ve Yabancı Şirketlere Devri

9 Mayıs 2008 tarihinde ‘Bazı Yatırım ve Hizmetlerin Yap-İşlet-Devret Modeli Çerçevesinde Yaptırılması Hakkında Kanun ile Devlet Su İşleri Umum Müdürlüğü Teşkilat ve Vazifeleri Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun’ kabul edilerek, 8 Haziran 1994 kabul tarihli, 3996 sayılı ‘Bazı Yatırım ve Hizmetlerin Yap-İşlet-Devret Modeli Çerçevesinde Yaptırılması Hakkında Kanun’un bazı maddeleri değiştirilmiştir.

3396 ve 5762 sayılı kanunla, bazı hizmetlerin (sulama hizmeti dahil) yap-işlet-devret modeliyle gördürülmesi öngörülmektedir. Bu model sermaye / yabancı şirketin işletme süresi içinde (bu süre en fazla 49 yıldır) ürettiği hizmetin idare veya hizmetten yararlananlarca satın alınması suretiyle, yatırım bedelinin şirkete ödenmesini sağlayan risk ve borcun kamuya yüklendiği özel bir finansman modelidir.

5762 sayılı kanunun 1. maddesine göre kanunun amacı kamu kurum ve kuruluşlarınca ifa edilen, ileri teknoloji veya yüksek maddi kaynak gerektiren bazı yatırım ve hizmetlerin, yap işlet devret modeli çerçevesinde yaptırılmasını sağlamaktır. Bu maddede yer alan ‘ileri teknoloji veya yüksek maddi kaynak’ ibaresi, 3996 sayılı yasada ‘ileri teknoloji ve yüksek maddi kaynak’ şeklindedir. Cümledeki bağlaç değişimi ile yatırım ve hizmetlerde hem ileri teknoloji hem de yüksek maddi kay-

nak gerekliliğinin bir arada olma koşulu ortadan kaldırılarak bunlardan birini varlığı yap işlet devret modeli için yeterli sayılmış, dolayısıyla bu modelle hizmet yapma durumu genişletilmiştir.

3996 sayılı kanunun 2. maddesinde yap işlet devret modeli çerçevesinde sermaye veya yabancı şirketlerin görevlendirileceği birçok hizmet ve yatırım alanı sıralanmıştır:

‘Köprü, tünel, baraj, sulama, içme ve kullanma suyu, arıtma tesisi, kanalizasyon, haberleşme, elektrik üretim, iletim, dağıtım ve ticareti, maden ve işletmeleri, fabrika ve benzeri tesisler, çevre kirliliğini önleyici yatırımlar, otoyol, trafiği yoğun karayolu, demiryolu, gar kompleksi, lojistik merkezi, yeraltı ve yerüstü otoparkı ve sivil kullanıma yönelik deniz ve hava alanları ve limanları.’

Bu kadar hizmet alanının şirketlere açılması ile yetinilmeyerek, 5762 sayılı kanun ile bu hizmet ve yatırım alanlarına ek olarak; yük ve/veya yolcu ve yat limanları ile kompleksleri, sınır kapıları, milli park (özel kanunu olan hariç), tabiat parkı, tabiatı koruma alanı ve yaban hayatı koruma ve geliştirme sahaları da 2. maddede yukarıdaki hizmet alanlarının yanında sıralanmış, yeni yasal değişimle yatırım ve hizmet alanı konusunda yeni bir genişleme daha yapılmıştır.

5762 sayılı kanunda, 3996 sayılı kanunun 3. maddesine yapılan bir ekleme ile görevli şirketin ürettiği mal veya hizmetin bedeli, mal veya hizmetten yararlananlar tarafından tamamen veya kısmen ödenmesi mümkün olmayan yatırımlarla ilgili yapılacak görevlendirmelerde, mal veya hizmetten yararlananların tüketim veya kullanım miktarları da dikkate alınarak belirlenen ve idare tarafından görevli şirkete tamamen veya kısmen yapılan ödemeyi ifade eden ‘katkı payı’ tanımına yer verilmiştir. TBMM Plan ve Bütçe Komisyonu Raporu’nda bu değişikliğe ilişkin olarak; sulama birlikleriyle ilgili katkı paylarının ödenmemesi halinde çiftçilerin özel şirketle muhatap olmasının çiftçilerin aleyhine bir durum oluşturacağı ifade edilmiştir.²⁹

Görüldüğü üzere 5762 sayılı kanun, kamu hizmeti olan sulama hizmetinin belirli bir işletme süresiyle özel şirketlerin görevlendirilmesine ilişkin usul ve esasları kapsayan bir kanundur. Kanun gerekçesinde de sulama birliklerinin tekrar DSİ’ye devri konu edilmektedir. Soylu’ya göre su borcunu ödeyemediği için tarlasını ve traktörünü satmak zorun-

²⁹ TBMM Tutanakları, <http://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem23/yil01/ss94m.htm>, (erişim tarihi: 12.02.2009).

da kalabilecek olan üreticinin, hiçbir yetki ve etkisinin olmadığı bu yapıların DSİ Genel Müdürlüğü'ne devredilmelerinden sonra özel sektöre verilmeleri planlanmaktadır.³⁰ Yap-İşlet-Devret modelinden üretici olumsuz bir şekilde etkilenebilecektir. Çünkü bu modelin üreticinin aleyhine şirketlerin talepleri doğrultusunda fiyat artışlarını beraberinde getireceği açıktır. Parası olan tarlasını sulayabilecek, ödeyemeyenin borcu icra yoluyla tahsil edilecektir. Tarımsal üretim zarar görecektir.

DEĞERLENDİRME

Ülkemiz sulama hizmetleri yönetiminde uluslararası kuruluşların dayatmaları ile yerelleşme ve özelleştirme eksenli bir değişim sürecinin yaşanmakta olduğu yasal metinler, yönetsel düzenlemeler, çeşitli kurumsal raporlarla ortaya çıkmaktadır. Kamu yararının göz ardı edildiği, sulama hizmetinin özelleştirme ve yetki devri yoluyla yerli ve yabancı şirketlere devredilerek tarımın geriletildiği gerçeği ile karşılaşılmaktadır.

Neoliberal politikalar doğrultusunda devletin hizmet alanından çekilmesi sonucunda, yatırım ve diğer sulama hizmet bedellerinin karşılanması amacına meşru bir kılıfla *katılımcılık* yaklaşımı formüle edilmekte ancak çiftçi, sulama hizmetleri yönetimi kararlarına katılamadığı gibi, tarlasını sulayamaz hale getirilmektedir.

Ülkemizde suyun yaklaşık yüzde 75'inin sulama için ayrıldığı, sulamaya açılacak arazi sınırına henüz ulaşılmadığı, sulama hizmetlerine ilişkin yatırım ihtiyacının devam ettiği, beslenme gereksinimi için sulamanın ne kadar önemli olduğu ve bunun gibi suyun toplumsal ve yaşamsal değerine dair birçok ayrıntı düşünüldüğünde, ulusal çıkarlarımız ve kendi öz gereksinimlerimiz doğrultusunda, öz kaynaklarımızla kamu yararı çerçevesinde hizmeti yerine getirecek güçlü bir kurumsal yapılanmaya olan ihtiyacımız gün yüzüne çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

- Çetin, Naki, Tarımda Su Yönetimi ve Katılımcılık, *TODAİE Yüksek Lisans Tezi*, Ankara, 2003.
Çınar, Tayfun, "Neoliberal Su Politikaları Doğrultusunda İller Bankası, DSİ ve Belediyelerin Değişen Rolü", *TMMOB Jeoloji Mühendisleri Odası Bülteni*, Sayı: 3, 2006, s.70-78, <http://kentcevre.politics.ankara.edu.tr/cinarneoliberalsupolitikolari.pdf>, (erişim tarihi: 17.12.2008).

³⁰ Nüvit Soylu, "5762...TC Tapusunu Şirketlere Devir Kanunu", *Memleket Mevzuat*, Cilt:3, Sayı:36, 2008, s.16.

- Çınar Tayfun, "Su Hizmetleri Yönetiminde Neoliberal Reform ve Uygulamalar", *TES-İŞ Dergisi*, Sayı: 3 (Kuraklık ve Su Sorunları Dosyası), 2007, s.82-89, <http://www.tes-is.org.tr/dergiler/07%20ekim/pdf/dosya.pdf>, (erişim tarihi: 09.11.2008).
- Devlet Planlama Teşkilatı, *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Kırsal Kalkınma Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, DPT: 2522, ÖK: 538, Ankara, 2000, <http://ekutup.dpt.gov.tr/bolgesel/oik538.pdf>, (erişim tarihi: 21.05.2008).
- Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü 2006 Yılı Faaliyet Raporu*, Ankara, 2007.
- Güler, Birgül Ayman, "Katılımcılık ve Demokrasi: Ağır Bir İpoteği Kaldırmak", *DOSYA-08: Yerel Yönetimlere Katılım*, Bülten 64 (Aralık 2008), Mimarlar Odası Ankara Şubesi, s.2-5, http://www.yayed.org.tr/resimler/ekler/44fea3bec53bcea_ek.pdf?tipi=7&turu=X&sube=0, (erişim tarihi: 14.02.2009).
- Haspolat, Evren, "Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü'nün Çevre ve Orman Bakanlığı'na Bağlanmasının Nedenleri", *Memleket Mevzuat*, Cilt:3, Sayı:34, Ankara, Nisan 2008, s.43-48.
- Illich Ivan, *H₂O ve Unutmanın Suları*, (Çev. Lizi Behmoaras), Yeni İnsan, İstanbul, 2007.
- Özçelik, Ahmet vd., *Türkiye'de Sulama İşletmeciliğinin Geliştirilmesi Yönünden Şebekelerin Birlik ve Kooperatiflere Devri ile Su Fiyatlandırma Yöntemlerinin İyileştirilmesi Olanakları*, Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü, Ankara, Kasım 1999.
- Pınar, Abuzer vd., *Köy Hizmetlerinin Yerelleştirilmesi*, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV) Yayını, Ekim 2008, http://www.tepav.org.tr/tur/admin/dosyabul/upload/koy_hizmetlerinin_yerellestirilmesi.pdf, (erişim tarihi: 20.06.2009).
- Shiva, Vandana, *Özelleştirme, Kirlenme ve Kar-Su Savaşları*, bgst, İstanbul, 2007.
- Soylu, Nüvit vd., "Türkiye Su Kaynakları ve Sulama Hizmetleri Yapılanması", *TMMOB Su Politikaları Kongresi Bildiriler Kitabı*, Cilt:2, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, Ankara, 2006, s.331-348.
- Soylu, Nüvit, "5762...TC Tapusunu Şirketlere Devir Kanunu", *Memleket Mevzuat*, Cilt:3, Sayı:36, 2008, s.16.
- Svendsen, Mark, "IMT Case Study Turkey: Irrigation Management Transfer in Turkey", *International E-Mail Conference on Irrigation Management Transfer*, June-October 2001, <http://www.fao.org/landandwater/aglw/waterinstitutions/docs/CSTurkey.pdf>, (erişim tarihi: 23.08.2008).
- TBMM Tutanakları, <http://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem23/yil01/ss94m.htm>, (erişim tarihi: 12.02.2009).
- TC Çevre ve Orman Bakanlığı Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü 2007 Yılı Faaliyet Raporu, Ankara, 2008, http://www.dsi.gov.tr/faaliyet_raporlari/2007_faaliyet_raporu.pdf, (erişim tarihi: 20.10.2008).
- TC Çevre ve Orman Bakanlığı Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü 2008 Yılı Faaliyet Raporu, Ankara, 2009, http://www.dsi.gov.tr/faaliyet_raporlari/2008_faaliyet_raporu.pdf, (erişim tarihi: 20.06.2009).
- Topçu, Ferhunde Hayırsever, "Marakeş'ten İstanbul'a Dünya Su Forumları", *Antalya Su Sempozyumu Bildiri Kitabı*, (Ed. H. Serkan Akıllı), 2008, Antalya, s.42-54.
- World Bank, *Irrigation and Water Resources with a Focus on Irrigation Prioritisation and Management Economic Sector Work (ESW)*, Working Paper Water Resources and Institutions, June 2006.
- YerelNet, "Su ve Atıksu", http://www.yerelnet.org.tr/yerel_hizmetler/su_atıksu/sulamabirlikleri.php, (erişim tarihi: 10.03.2009).
- Yıldız, Dursun ve Özbay Özdemir, *Su ve Toprak*, Ulusal Sanayici ve İşadamları Derneği (USİAD), İstanbul, 2009.
- Yılmaz, Aslı, "Dünya Bankası ve Su Politikası", *Toplum ve Hekim*, Cilt:23, Sayı: 1, Ocak 2008, s.20-30.